

Сергій Подолинський. Листи та документи / Упорядники: Р.Сербин, Т.Слюдикова. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – К., 2002. – 422 с.

Складність вивчення життя і творчості Сергія Андрійовича Подолинського полягає не лише у багатогранності постаті вченого, мислителя, лікаря, активного громадсько-політичного діяча соціал-демократичних переконань, а й у виробленні наукових підходів до осмислення його спадщини, у важкодоступності багатьох його праць, листів, документів.

Зазначимо, що більшість праць С.Подолинського була опублікована за життя автора у 70–80-х роках ХІХ ст. лише за межами Російської імперії. У радянські часи ні в СРСР, ні в Україні (аж до 1990 р.) не було жодної публікації його творів. Радянська історіографія зробила з українського, найбільш послідовного, “чистого”, за характеристикою М.Грушевського, соціаліста небажаний предмет для наукових досліджень і на довгі роки припинила роботу в цьому напрямі. Постать Сергія Андрійовича зовсім оминали (наприклад, його прізвище відсутнє у 20-му томі “БСЭ” (М., 1975) і 2-му томі “БЭС” (М., 1991) або вивчали життя, наукову і громадську діяльність ученого спорадично й обережно. Лише на початку 1990-х років почали перевидавати окремі праці С.Подолинського в Україні (С.Злупко, Л.Корнійчук, М.Кратко), в Канаді (Р.Сербин), у Росії (В.Чесноков, П.Кузнецов). Дещо інакша доля спіткала його листування. Але більшість опублікованих листів С.Подолинського адресовано до П.Лаврова та співробітників його часопису “Вперед!”. Крім того, вони були надруковані тільки після Другої світової війни: в СРСР у різних журналах, на Заході – у двох збірниках Б.Сапіра (1970, 1974).

Тому цілком закономірним є те, що в останні роки, поряд зі статтями, дослідженнями монографічного характеру, історики, економісти, філософи та літературознавці не оминають своєю увагою і архівів, публікуючи в різних виданнях листи, спогади, матеріали. Переконалим прикладом цього є і рецензований збірник, який своєю концептуальністю творить національне обличчя нашої науки, допомагає вивченню життя та творчості одного з видатних українських мислителів ХІХ ст., твори якого, за висловом І.Франка, “могли б повеличати і європейську літературу” (с. 7).

Від імені упорядників даного збірника авторка вступу Т.Слюдикова так сформулювала мету дослідження: “Сьогодні ім’я вченого відоме в Україні і поза її межами, але через брак або фрагментарність друкованих біографічних даних картина його життя і творчості не є повною. Цю інформаційну прогалину мають хоча б частково заповнити зібрані тут його листи та інші особисті документи” (с. 7).

У збірнику є і біографічний нарис життя й діяльності С.Подолинського. Його автор – відомий історик української діаспори Роман Сербин. Формулюючи мету нарису та підсумовуючи ідеї, закладені в даному дослідженні, він стверджує, що “повна біографія С.Подолинського, як і видання всіх його творів та ґрунтовна аналіза його наукової і політичної діяльності, – справа майбутнього. Завдання цього короткого біографічного нарису – дати хронологічне тло для кращого розуміння зібраних тут його листів та інших особистих документів” (с. 43).

Зрештою, рецензоване видання є вдалою спробою висвітлення життя та діяльності С.Подолинського який, за оцінкою М.Грушевського, заслужив собі одне з найбільш почесних місць в історії нашого духовного життя. Аналіз змісту збірника, ґрунтовні коментарі, науковий апарат (доповнений переліком листів та офіційних документів, списком архівних сховищ і т.д.), а також раціональна структура видання дає, на нашу думку, вагомі підстави твердити, що науковці успішно впоралися з усіма труднощами. Опубліковані листи С.Подолинського розкривають перед читачем багатогранність інтересів ученого, висвітлюють еволюцію його світогляду, знайомлять із духовним світом та оточенням, в якому він жив, громадсько-політичною і науковою діяльністю.

Наполегливе засвоєння С.Подолинським знань у Київському університеті (1867–1871), зумовлене непересічними інтелектуальними здібностями, не перешкоджало йому цікавитися українофільськими і соціалістичними ідеями. Він не міг уникнути впливів таких визначних “громадівців”, як Володимир Антонович і

Михайло Драгоманов. Але спочатку його молодечий запал, як слушно зауважує Р.Сербин, полонили соціалістичні теорії в їх західному варіанті. Зацікавлення С.Подолінського революційними ідеями не було лише теоретичним. Під час київських студій він познайомився з багатьма майбутніми учасниками революційних рухів. Великий вплив на Сергія Андрійовича могли мати, на думку Р.Сербина, поширювані тоді серед молоді “Історичні листи” П.Лаврова та “Капітал” К.Маркса (с. 51).

У цілому ідеї марксизму, надзвичайно популярні в колах радикальної української демократії, як показано у збірнику, одержували у працях С.Подолінського самобутнє й оригінальне трактування. Незважаючи на певний утопізм власних соціально-економічних уявлень, він виявив себе у деяких питаннях більшим реалістом і гуманістом, ніж засновники марксизму та їх ортодоксальні послідовники в Росії й Україні.

Листи С.Подолінського із Гаазького конгресу висвітлюють його як особисті політичні погляди, і думки про К.Маркса як політика. С.Подолінський критикує централістичну політику й авторитарну поведінку провідника та керованої ним Генеральної ради І Інтернаціоналу. Його обурюють “дурні” виступи прибічників Ради, а К.Марксові і Ф.Енгельсові він закидає “непристойну поведінку” та сумнівні політичні маневри (с.148–152). Симпатії С.Подолінського на боці делегатів, вибраних “справжніми робітниками”, – анархістів, тоді як Раду підтримують якобінці й “політично сумнівні” особи (с. 144–145). Врешті, С.Подолінський негативно оцінює весь конгрес і переконується в слабкості І Інтернаціоналу взагалі (с. 152–153). Разом із тим розчарування К.Марксом як політиком не впливає на прихильне ставлення С.Подолінського до К.Маркса – як теоретика соціалізму. Згодом він поглиблює соціальні теорії К.Маркса власними теоретичними міркуваннями. У своєму прагненні довести непересічне значення Марксової теорії додаткової вартості, С.Подолінський створив власну оригінальну енергетичну теорію праці. Він сформулював свій закон збереження сонячної енергії різними видами корисної праці, тепер відомий як закон Подолінського. Спираючись на дані природничих наук, учений зумів не тільки вийти за межі філософсько-соціологічних уявлень марксизму, а й піднятися до сучасного рівня розуміння загальнолюдських проблем. Робота С.Подолінського в Ярославці та в київській “Громаді” (1874–1875 рр.) остаточно сформувала світогляд Подолінського: його народницький соціалізм злився з культурницьким українофільством в одне ціле. Про це переконливо свідчать його листи до В.Смирнова та П.Лаврова (с. 221–253).

Найціннішим є листування С.Подолінського із В.Смирновим у справах українсько-російських стосунків (с. 224–248). Погляди Сергія Андрійовича на зміст цих стосунків сформувались у гострих суперечках, у складному пошуку істини, а часом і заперечень самого себе, аж поки не вилились у грандіозний задум створення Української соціально-демократичної партії. На концептуальну відмінність у поглядах С.Подолінського та російських соціалістів вказує вже сама назва партії. С.Подолінський доводить В.Смирнову, що український соціалістичний рух має бути незалежним від російського. Закиди російських народників щодо “українського націоналізму” він відкидає як вияв шовінізму, поширеного між російськими соціалістами, що не хочуть визнати існування українського народу та його мови. Листи Сергія Андрійовича переконливо доводять, що серед українського народу не можна пропагувати ідеї соціалізму, не ставши на український ґрунт. Це потрібно робити у тісному взаємозв’язку з народною мораллю, етикою, психологією та філософією, тобто тим національно-своєрідним, яке разом із загальнолюдським творить той духовний клімат української цивілізації. На думку С.Подолінського, соціалістична праця, побудована на російському фундаменті, для України неприйнятна. Завдання українського соціалізму ширше від російського.

Саме тому метою діяльності С.Подолінського було не розривання зв’язків, а навпаки, наполеглива, конструктивна співпраця з російськими соціалістами. Він розраховував на їх довіру та взаєморозуміння в цих питаннях. Але прихильного ставлення до молодого українського соціалістичного руху з боку давніх російських побратимів, на жаль, не сталося. Ознайомившись із листом С.Подолінського, П.Лав-

ров написав до Г.Лопатіна: “І навіщо їм *окрема* партія? І чим вона відрізняється [від нашої]? Мов би лише тим, що він [Подолінський] хоче писати по-малоросійському, складати словник і граматику свого народу, видати його літературу й т.п. – Словом, якісь там абищиці” (с. 69).

С.Подолінський був переконаний у перевазі “громадівства” над приватною власністю і засуджував експлуатацію однієї людини іншою. Разом із тим він не схвалював примусового соціалізму й не відкидав можливості приватного господарства, але без найманої праці. Він писав: “Усі ж господарства, як хліборобські, так ремісницькі, мануфактурні й фабричні, на котрих єсть хоч один наймит, мусять бути повернуті в громадські” (с.85). Як бачимо, С.Подолінський віддавав перевагу не абстрактній теорії, а інтересам конкретної людини. “Громадівство” українського соціаліста гуманне й тому силоміць нав’язувати його не можна.

Вийшовши на якісно нові погляди стосовно методів реалізації соціалістичних ідей, С.Подолінський категорично заперечував вбивство, тероризм, насильство та нелегальні дії.” Яким би демократом і соціалістом я не був, – пише він у листі до К.Кудашевої в Київ, – я не визнаю вбивства серед дозволених засобів, і я вважаю, що успіх, досягнутий таким шляхом, спричинить більше лиха ніж добра... Я ніколи не сказав і не написав жодного слова, котре не зміг би легальним чином повторити в будь-якій конституційній державі” (с. 229, 300).

Видруковані у збірнику спогади С.Подолінського, офіційні й особисті документи, змістовні бібліографічний та іменний покажчики, поза всяким сумнівом, викличуть неабиякий інтерес і привернуть увагу в наукових колах, стимулюватимуть працю вчених у подальшому вивченні життя і творчості С.Подолінського.

Отже, слід зазначити, що рецензований збірник – добрий початок у створенні академічного життєпису та монографічного дослідження творчої спадщини С.Подолінського.

А.М.Михненко (Київ)